

Ђуро Живковић: *Аскетска беседа*

или: о уском путу¹

Дело Ђуре Живковића *Аскетска беседа* за мецосопран и камерни ансамбл (2012) сведочи о озбиљности, сложености, мукотрпности и тананости хришћанске аскезе. У том погледу оно је јединствено не само у нашем и не само у савременом стваралаштву. Аскетске поуке аве Филимона² представљене су у Живковићевој кантати као авина лична унутрашња борба. Дакле, у питању је драма, али драма аскезе, коју покреће „бестрасна страст“ љубави према Богу. Као таква она има и сасвим нарочиту драматургију, могли бисмо рећи – драматургију смирења. Јер, аскетско „успињање уз рајску лествицу“ одвија се, парадоксално, гледано очима овог света, силазним путем – самоодрицањем и потпуним даровањем себе, услед чега су подвижници непосредни наследници мученика.³ У најкраћем, пут аскезе оцртан је речима оца Мојсија, наведеним управо у поглављу *Добротољубља* о ави Филимону: „Безмолвије (тиховање) рађа подвиг, подвиг рађа плач, плач – страх, страх – смирење, смирење – прозрење, прозрење – љубав, а љубав, пак, оздрављује душу и чини је бестрасном. Тада човек стиче познање да није далеко од Бога.“⁴ На основу ове готово геометријске скице подвижничког пута, могу се у *Аскетској беседи* пратити и препознати сви кључни моменти аскезе. У томе ће нам помоћи и нешто подробнија одређења која у свом чланку „Мистичко искуство“ даје руски филозоф и теолог Павле Евдокимов.⁵

Дакле, почетак подвига је повлачење у тишину, исихија, безмолвије.⁶ Први тонови *Беседе* сликају пејзаж пустиње, безоблични простор-време са његовим неразлучивим гласовима – само биће звука у нераздељеном мноштву боја, трајања, трептаја, који плутају у метро-ритмички слободном времену, претходећем свакој уређености и одређености. Тај несводљиви и непојамни хук искомских гласова, помаља се – на самој граници чујности – као из тишине невидљивога Бога Оца. И указује се као присан мелодијски лик, заснован на фригијском трихорду, који је исходиште и архетип сваке мелодике – Прволик, Икона онога који све превасходи – Христа Бога, у којем постаје видљива Личност Божанска. Педал гитаре на тону *dis¹*, из којег извире и сама мелодија, јавља се спорим, безмерним, али сталним пулсом, утврђује време истином и даје му печат свеprisутног и животворног Духа

¹ Види: Матеј 7, 13-14.

² Не зна се тачно време живота преподобног Филимона, отшелника, следбеника Арсенија Великог. По предању, живео је у некаквој пећини у близини Ромијеве Лавре. Када се у Александрији и њеној околини појавила јерес, повукао се у Никанорову Лавру, где му је богољубиви Павлин уступио своје усамљено место и омогућио му савршено безмолвије. Поуке аве Филимона, забележене у *Добротољубљу*, упућене су управо овом његовом саподвижнику, захваљујући којем су и сачуване. *Добротољубље*, III том, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска 2003, 269-281.

³ Види: Павле Евдокимов, „*Луда*“ љубав Божија, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска 2001, 28.

⁴ *Добротољубље*, III том, 270.

⁵ Нав. дело, 27-39.

⁶ Види: исто, 28.

Светог. Укратко, чујемо појање у самом његовом архетипу, у којем се Свеплодна Тишина, Мелодија и Исон прожимају као звучна Икона Свете Тројице.⁷ Дирљиве су ознаке у партитури: *Molto intimo e dolce, dolce statico, dolcissimo*, јер – Бог љубав јесте и Љубав је почетак и надахнуће сваке истинске аскезе; она се дарује подвижнику као такозвана почетна, бесплатна благодат „извесног виђења Бога, мада још предјутарњег“⁸.

Појава нових мотива мандолине и гитаре, као првих јасних и јарких звучних објеката, у силазном лествичном кретању архаичних образаца и у *forte* динамици, сужава перспективу доживљаја и конкретизује време и место из којег долазе речи аве Филимона. Први наступ гласа, укључење солисте, догађа се када мелодија појања, у поступном ширењу обима по тоновима Скрјабиновог модуса, досегне до шестог тона – *b*; човек је створен Шестог дана, као круна свега створеног, али и као средиште космичке драме: са наступом гласа настаје мука, афекат, мрмљање и јечање, кидање, у чијим се микро-глисандима чују и интонације оријенталног певања. Мелодију појања почињу да „кваре“ октавни преломи. Борба се одвија у *ppp*, изнутра (зато је и представљена женским гласом?), као настојање да се освести сопствено постојање и назначење. Први пробој на том путу трезвоумља настаје са првом уобличеном речју – *ти*, која се не јавља случајно на тону *es*¹ – оном истом који као вечни исон држи ткање времена. Из тог упоришта подвиг се појачава, добија нови замах, борба се заострава, полифонија света се згушњава у кошмар, све док се крајњим напором воље не сабије и не спржи све оно што је у животу привидно, лажно и излишно. Како каже сам ава Филимон, „Дух души ... не дозвољава да се разнежује страстима, него их као неки цар, који дише страшним гневом и претњом, непоштедно сасеца.“⁹

Замршена мрежа вишегласја се повлачи; наступа одсек *Con trasparenza*. Вокална деоница налази мир у оном истом *dis*¹ из којег је све потекло: *Ти мораш очистити ум свој, једино путем тиховања, и непрестано га даривати духовним делом. Изнад свега чувај свој ум и буди на опрезу... буди трпељив у свим тескобама и смирено чувај духовне благодети које су ти дариване. Буди строг према себи и не примај ни једну сласт која ти се тајно прикрада. Мораш се одвојити од овог света; и отргни жеље своје душе за телом. Постани тиме бескућник, сиромах, усамљен, лишен похлепе, лишен светских брига, понизан, кратак, чедан, благ, милостив, спреман да примиш у себе печат божанске мудрости.* Ове поуке аве Филимона, представљене као обраћање самоме себи и рецитоване смирено понављањем тонова, преплићу се са изразито афективним моментима плача, јецаја, страха и ужаса, који их, међутим, ни најмање не ремете: подвижник у извесном смислу занемарује своја телесна и душевна стања, утолико што се не поистовећује с њима и не допушта да њиме овладају. Спреман да претрпи многе „болове срца“ ради његовог очишћења, он сагледава своје унутарње бездане: „Подвижничко умеће“, како каже Евдокимов, „представља извесну врсту сонде која се спушта да би испитала сопствене поноре насељене чудовиштима“¹⁰ (гресима, страстима,

⁷ Види: Јеромонах Јован (Ћулибрк), „О музици и васпитању“, *Богословље*, свеска 1-2, година XLV (LIX), Београд, 2001, 106.

⁸ Евдокимов, нав. дело, 29.

⁹ *Добротољубље*, III том, 277.

¹⁰ Нав. дело, 34-35.

демонима). На површини је све мирно, све инструменталне деонице притајиле су се у вишеструком *ppp* педалних тонова, али је њихов „мир“ пун сенки и сабласних гласова, који се умножавају цијукањем и цвиљењем глисанда, шуштањем флажолета, суманутим вишеструким предударима у свим могућим и немогућим интервалима, и врхуне бесомучно нарастајућим ударима који, као закивање клинова, означавају коначну смрт ега, кенозу (испражњење од самога себе) – смирење. „Са Христом се разапех“, каже апостол Павле, „а живим – не више ја, него живи у мени Христос“.¹¹

И „старо прође, гле, све ново постаде“.¹² Речи аве Филимона упућују нас сада у тајне созерцања: *ономе чији је ум постао савршено чист, Бог открива виђења самих врховних чинов и анђеоских сила. Марљиво чувај срце своје и бићеш кадар да духом сагледаваш ликовање анђела, лепоту господстава, сјај духовних сила, начела и власти, те светлост неприступну и пресветлу Славу!* *Estremo lontano e placido.* „Сваки покрет престаје – ‘душа се моли ван молитве’. Ради се о ‘исихији’, о ћутању духа, о његовом одмору са оне стране сваког молитвеног говора, о миру који превазилази сваки мир.“¹³ У *pp* дубоког алтовског регистра – први пут у вокалној деоници – *појање*, ослобођено свих мера времена; глас и реч обујмљени су бојом и волуменом кларинета, као Духом Божијим; у почетку једва приметно, а затим слободније, варијантно, са додавањем нових боја и дугих, веома спорих силазних глисанда – како се шири и продубљује простор унутарње слободе у блаженству духовног сагледавања. *Dolce, dolcissimo.* Један тон овог тајанственог појања истакнут је скоком и нарочито подржан свим гудачима – управо *es¹* из чијег су исона потекли први тонови дела, као оно појање превечно. *Марљиво чувај срце своје* – попут рефрена опомиње на смирење унутарњи глас који бди над драгоценешћу примљеног дара. И Бог дарује благодат на благодат – крајње суптилни сординирани трилери у високом регистру гудача прилазе као сијање светлости нетварне.¹⁴ У мелодији гласа пораст духовног усхићења при гледању пресветле Славе: тонови појања трепере и заигравају микро-глисандима и трилерима, уз блескове квартних сазвучја мандолине, виолине и виоле. Потом се мелодијски Прволик више не разазнаје – „што је присутнији, Бог је скривенији“;¹⁵ „блистање потамњује у присуству виших просвећења...“¹⁶ *Марљиво чувај срце своје*, бди у духовној радости мисао трезвења, *и не примај ни једну сласт која ти се тајно прикрада.* Глас и силазни мотиви кларинета и бас-кларинета тону у све дубљу тишину, до самог даха. „Љубав воли и душа се, све снажније привлачена, баца у светлосни мрак Бога. Осећа се (код Отаца) немоћ речи: светлосни мрак, трезвена опијеност ... непокретан покрет.“¹⁷

¹¹ Галатима 2, 19-20.

¹² 2. Коринћанима 5, 17.

¹³ Евдокимов, нав. дело, 38.

¹⁴ О виђењима светлости нетварне исцрпно сведочи преподобни Симеон Нови Богослов. Архиепископ Василије (Кривошеин), *Преподобни Симеон Нови Богослов*, Хиландарски фонд Богословског факултета СПЦ, Београд 1988, 143-157.

¹⁵ Евдокимов, нав. дело, 30.

¹⁶ Исто, 38.

¹⁷ Исто, 37.

Изненадни *sf* гитаре враћа аскезу на линију свесне подвижничке борбе за освајање самог врха – одсек *Distante intensivo*: *Чезнимо, дакле, ка врховима врлина, поучава ава Филимон, и престанимо гмизати по земљи приковани страстима. Онај ко се подвизава и близину Бога је досегао, наслађује се у Господу са духовним радовањем.* У одлучном речитативу гласа изненадни узлет духовног усхићења, уз све живљу, сложенију и снажнију активност ансамбла. Јер, како даље поука каже: *Неизрецив је и необјашњив сјај Божанске лепоте! Поставши чиста од света и слободна од стега порока тела, душа се увенчава венцем правде и сја лепотом врлина!* Мелодија достиже свој коначни и стабилни врхунац – управо на тону *dis*, из којег је, као из исона у *ppp* све и потекло. Али сада је то *dis*² у *ff*. Тиме је душа прошла пут од иконе до подобија,¹⁸ од свог Божанског назначења до обожења, од вере до стварне прожетости Божанским енергијама. Инструменталне линије исијавају трилере, морденте, тремола, арпеђа, бисбиљанда, и читав ток улази у одређену ритмичку пулсацију, којом се сабира енергија за крајње блистање – „кристализацију“. Мноштво тонова у дисонантном збиру, најразличитије – слободно репетитивно ритмизовано и украшено, зрачи вечном и неизрецивом светлошћу. „Приближавајући се светлости, душа постаје светлост.“¹⁹

¹⁸ По светим Оцима, разум и слободна воља представљају створени образ, лик, икону Божију у човеку, дакле оно што му је дато ради уподобљења Богу. Подобије је, пак, задато и оно се рађа човековим личним избором – усаглашавањем од Бога дароване слободе са благом вољом Божијом – да будемо слични Њему.

¹⁹ Свети Григорије Ниски, наведено према: исто, 37.